

„Hadak útján”
A népvándorlások fiatal kutatóinak
XXVII. konferenciája

**„Hadak útján”
A népvándorláskor fiatal kutatóinak
XXVII. konferenciája**

27th Conference of Young Scholars
on the Migration Period

Debrecen, 2017. október 27-28.

Szerkesztette / edited by
Péter FORISEK – Ádám SZABÓ – János SZAKÁCS

Debreceni Egyetem
Debrecen, 2018

A kötet megjelenését támogatta:

Debreceni Egyetem

ISBN 978-963-490-071-9

A címlapon:

Részlet Aurelius Valens sírsztéljéről. Lh. Dunapentele (Intercisa), Hauser szőlő, másodlagosan egy későcsászárszárkori kőládasírba beépítve. Ltsz. MNM RR 113.1908.6. Foto: Ortolf Harl 2006 (UbiEratLupa 3095)
Magyar Nemzeti Múzeum
Lapidarium Nr. 192
(Fotó: O. Harl 2007)

© Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Klasszika-filológiai és Ókortörténeti Tanszék

© Forisek Péter, Szabó Ádám, Szakács János
© szerzők

Technikai szerkesztő: Szakács János
Nyomda: Kapitális Nyomda
<https://www.kapitalis.hu>

Tartalomjegyzék

Szabó Ádám – Forisek Péter: Előszó	7
B. Szabó János: Az utolsó nagy eurázsiai népvándorlás és a 17. századi Európa	9
Balogh Bodor Tekla: A Kárpát-medence 10. századi halotti szemfedő-leletei.....	18
Bognár Katalin Boglárka – Anita Rapan-Papesá: Gelbe Keramik im Stadtmuseum Vinkovci	32
Csuthy András: Újabb apró lószerszámveret a Morva mentéről.....	58
Fábián Boglárka: Erdély jogtörténete (Szerk. Veress Emőd) Forum Iuris, Kolozsvár, 2018. 592 oldal. Ismertető az ókori fejezetekről.....	66
Forisek Péter: Adatok a Kr. u. 1-2. századi kaukázusi római katonai jelenléthez	68
Kápolnás Olivér: Véres áldozat a háború isteneinek.....	77
Kovács Péter: Pannonia története Kr. u. 374-378 között.....	85
Ottományi Katalin: késő római kerámia a visegrad–gizellamajori erőd északnyugati saroktoronyából	128
Polónyi Emese: Veretes lábbelik a 10. századi kárpát-medencében	153
Prohászka Péter: VII. Kónstantin és II. Rómanos solidusa Marosújvárról /Ocna Mureș, Románia.....	168
Rózsa Zoltán: Miért nincsen szobra III. Bélának Orosházán? Egy különleges Árpád-kori település emlékei 4.	179
Sudár Balázs: A Kárpátok keleti hágói	195
Szalontai Csaba: Vándorlás, utazás, útvonaltervezés és tájékozódás. GPS nélkül	210
Szigeti Judit: Két különleges viseleti forma Csepel-Szabadkikötő 10-11. századi temetőiben	231
Tóth Gábor A. – Tóth Dorina Anna: Embertani adatközlés: avar és kelta sírok Kisgyarmat (Sikenička) lelőhelyen	257
Tóth Zoltán: Migráció és kontinuitás a késő avar kori áldozati állatok alapján.....	266
Trembeczki Júlia: Éles vágás – új késtípus a szarmata Barbarikum leletanyagában.....	283
Véninger Péter: 10. századi fazekak készítése	293
Rezümék	312
Szerzők elérhetőségei.....	322

Előszó

A Hadak Útján a szellemben és korban Fialat Népvándorlás-koros Kutatók évente megrendezett vándorkonferenciája, amely a kárpát-medencei népmozgásokkal foglalkozik alapvetően. A konferencia 26 éve folyamatosan működik, 2017-ben 27. alkalommal került megrendezésre, első alkalommal Debrecenben-

A három napos rendezvényen a kora-népvándorlás korától a magyar középkorig terjedő évezrednyi időre vonatkozó előadások hangzottak el, ezek egy részéből készült a tanulmánykötet. A tanulmányok terepi és elméleti kutatási eredményeket foglalnak össze, az előadók kiemelkedő új régészeti leletanyagokat mutatnak be, új szemlélettel tárgyalják a korábbi ismereteket és mindezt történelmi összefüggésekben értékelik. Keretei között az interdiszciplináris illetve hagyományőrző szemléletű írások is teret nyernek. Minden konferencia gazdagítja a letelepedett és a vándorló népek közötti hol békés, hol háborús kapcsolatrendszerre vonatkozó ismereteket.

A debreceni konferencia fő témája a népek, népcsoportok útra kelését kiváltó okok és a befogadás illetve megtelepedés vagy elutasítás gyakorlata volt, amelyet mind régészeti, mind történelmi szempontból meg lehet ragadni a szarmata népek letelepedésétől a tatárjárásig terjedő időszakból, pozitív és negatív példák tömegével, a statikus államok és a mobil csoportok különböző interakciói által. A régészeti leletek által megragadható történelmi tanulságok többnyire általános érvényűek, amelyre jól rávilágít az ezredéves idő egyes népmozgási mechanizmusainak és ezek fogadásának koronkénti ismétlődése illetve sajátos kezelési módszertana.

A konferenciát a Debreceni Egyetem Klasszika-filológiai és Ókortörténeti Tanszéke és a debreceni Déri Múzeum szervezte a Magyar Nemzeti Múzeum szakmai koordinációjával.

Szabó Ádám – Forisek Péter

Sudár Balázs
A KÁRPÁTOK KELETI HÁGÓI

Gondolatok a honfoglalás úrirányairól*

A kutatókat régóta foglalkoztatja, hogy a magyarság milyen útvonalon költözött a Kárpát-medencébe. A millenniumi ünnepek során az ÉK-i utat, nevezetesen a Vereckei-hágót emelték ki, ez lett a megemlékezések színhelye, s a magyar történelmi tudatba is ez ivódott be. De vajon megállja, megállhatja-e ez a választás a helyét?

A közel kortárs történelmi források – például a *De Administrando imperio* vagy a Régmúlt idők elbeszélései – csak a beköltözés tényét említik, a pontos útirányról nem nyilatkoznak. Határozott állításokat találunk viszont a – több száz évvel később lejegyzett – magyar hagyományban. Lássuk, mit árulnak el ezek a szövegek.

Anonymus (1200 k.):

„Akkor Halics fejedelme parancsot adott, hogy a magyarok előtt kétezer íjász és háromezer paraszt járjon és biztosítsa útjukat a Havasokon át egészen Ung határáig. Teherhordó állataikra élelmet és egyéb szükséges dolgokat rakatott és táplálékul számtalan barmot ajándékozott nekik. Akkor a hét fejedelmi személy, akiket hétmagyarnak hívtak, és a fent említett hét kun vezér rokonságukkal s mindkét nembeli háznépükkel együtt a halicsi oroszok tanácsára és segítségével elindultak Pannónia földjére. Így keltek át a Havasokon és szálltak alá Ung vidékére. Mihelyst megérkeztek oda, az első elfoglalt helységet Munkácsnak nevezték el, mivel oly nagy fáradtsággal jutottak el az általuk áhított földre. [...] Hung vára. Akkor Álmos vezér és főemberei ezek hallatára módfelett felvidultak, és Hung várához lovagoltak, hogy elfoglalják azt. [...] Aztán Álmos vezér és övéi bevonulva Hung várába, a halhatatlan isteneknek nagy áldozatokat mutattak be, és négy napig tartó lakomát csaptak. A negyedik napon pedig Álmos vezér tanácsot tartván és övéit mind megesketvén, még életében vezérré és parancsolóvá tette fiát, Árpádot. Ezért hívták Árpádot Hungvária vezérének, összes vitézeit pedig Hungról hungvárusoknak nevezték el az idegenek nyelvén, és ez az elnevezés mostanáig él az egész világon”¹

Kézai Simon (1285):

„Átkeltek a besenyők és a fehér kunok földjén, Kijev városán, majd a Hung nevű folyam mellett állapotok meg, ahol várat építettek. A nyugati népek erről a folyóról nevezték el őket hungarusoknak. S miután ezt követően még hat más várat is építettek, jó ideig azon a vidéken maradtak.”²

Képes krónika (1358):

„Áthaladtak a besenyők, fehér kunok országán, Szuzdálián és Kijev nevű városon, majd a hegyeken át valamely tartományba érkeztek, ahol számtalan sok sast láttak; itt meg nem maradhattak a sasoktól, mert azok úgy ellepték a fákat, mint a legyek, elemésztették

---

* B. Szabó Jánosnak tartozom köszönettel, amiért számos beszélgetésünk során számos szempontra vagy adatra hívta fel a figyelmemet.

¹ Anonymus 1999, 18.

² Kézai 1999, 103.

vágómarháikat, sőt még a lovaikat is; azt akarta ugyanis Isten, hogy minél hamarabb szálljanak le Magyarországra. Azon túl három hónapig ereszkedtek le e hegyekből, és eljutottak Magyarország, illetve Erdőelve határára; nem tetszett ez az említett népeknek. Itt hét földvárat építettek, ott őrizték feleségeiket és jószágaikat; egy ideig ott maradtak, azért nevezik azt a részt a németek a mai napig Siebenburgnak, vagyis Hétvárnak.”³

Thuróczy(1488):

„azután átkeltek a havasokon egy tartományba, ahol megszámlálhatatlanul sok sást láttak, és éppen e sasok miatt nem maradhattak ott, mert a fákról úgy szálltak alá a sasok, mint a legyek, és felfalván megsemmisítették barmaikat és lovaikat. Az Isten ugyanis úgy akarta, hogy minél hamarabb költözzenek Pannóniába. Azután három hónapig hegyeken keltek át, és végül az említett népek akarata ellenére megérkeztek Pannónia országának határvidékére, arra a földre, amelyet most Erdélynek neveznek.[...] Amikor erre a földre bevonultak, a környező népek betörésétől félve a vezetésük alatt álló fegyveresek egész testületét hét hadra osztották [...] E hét had mindegyikéhez, hogy vezessék őket, egy-egy kapitányt rendeltek, feleségük és vagyonuk védelmére hét földvárat építettek, és ezekben a várakban maradtak egy ideig; innen adódik, hogy a földnek ezt a részét a németek Siebenburgnak, vagyis hét várnak nevezik mind a mai napig.”⁴

Tárh-i Üngürüs (1550 k.):

„Ezzel az ígérettel Árpád fővezér egy nap onnan [a határról] elvonult, és épségben, rendben átvonult a kán tartományán. [Ekkor] az erdéli vidékek ellen indult, azokat foglalta el. Ott hosszabb ideig megpihent. Közben Árpád fővezér ott egy várat építtetett, melynek Zibin nevet adta. *Mivel Árpád fővezér oly tökéletes várat építtetett*, a többi kapudán is választott magának egy-egy vidéket, és kívánságuk szerinti helyen egy-egy várat építettek. *Mivel Erdel tartományában hét vár van*, emiatt azt a vidéket Zibinburugnak hívták, ami annyit jelent: ’Hét vár’.”⁵

A legpontosabb Anonymus leírása, aki egyértelműen a Halics–Munkács/Ungvár útvonalat írja le, ami a vereckeik illetve az uzsoki hágó használatára utalhat. Kézai az Ung folyó említésével feltehetőleg az uzsoki hágóra utal. A Képes krónika szövege viszont meglehetősen bizonytalan topográfiai szempontból, „Magyarország, illetve Erdőelve határa” sokféleféleképpen értelmezhető, akár Magyarország, Erdély és [Halics] hármashatáraként, ez esetben lényegében a máramarosi, felső-tiszai régióra gondolhatunk. De érthetjük Magyarország, azon belül Erdély határaként is, így tulajdonképpen bármelyik erdélyi átjáró számításba vehető. Thuróczynál a – közel azonos – szöveg már csak Erdélyről beszél, s nyomában így tudja Mahmúdterdzsümán is, aki az első megalapított várat Szebennel azonosítja.

Az ismertművek időrendi sorrendje alapján egyfajta szövegfejlődési láncolat is felállítható, tekintetbe veendő azonban, hogy a krónikakompozíció korábbi gyökerekre

³ Képes krónika 1993.

⁴ Thuróczy 2001.

⁵ Mahmúdterdzsümán.

megy vissza, mint Anonymus munkája. Ez persze nem jelenti azt, hogy ez a mű minden részletére igaz. Jelen esetben az értelmezést két kérdés is bonyolítja. Az egyik a honfoglalás és a hét vár összekapcsolása. Vajon a hét vezérhez kötődik-e hét vár alapításának a története, amely azután összemosódott Erdély Hét vár (Septemcastris, Siebenbürgen) elnevezésével, vagy fordítva, fennmaradt egy erdélyi honfoglalástörténet, amelyhez azután utólag alakították ki a hét váralapító vezér történetét? Kézai Árpád ungvári erősségét, és a további hat vezér hat várát említi, de nála még semmiféle utalás nincsen Erdélyre, a szó szoros értelmében a „hét vár” megfogalmazás sem szerepel. A Képeskrónika szerzője viszont már kimondottan hét várban gondolkodik, s ezt összeköti Erdély Siebenbürgen elnevezésével. Ezt viszi tovább Thuróczy is, Mahmúdterdzsümán pedig még tovább fejleszti a szöveget: nála Siebenbürgen mintha Szászföld volna, Szeben központtal.⁶

A kérdés az, hogy Erdély a „hét vezér hét vára” elgondolás miatt – tudálékos okfejtés eredményeképpen – került-e bele a történetbe, vagy pedig valós, eredeti hagyomány emlékeképpen. (Abban többé-kevésbé biztosak lehetünk, hogy Erdélyt nem a honfoglalók hét váráról nevezték el „Hét várnak” – még csak nem is magyarul, hanem latinul és németül.)⁷

A másik bonyolító tényező Ungvár nevének és a hungarus elnevezésnek – Anonymus óta ismert – összekötése. A probléma ugyanaz, mint feljebb: lehet, hogy a történet és az útirány valós, és csak utólag kötötték a településhez a népvét a hasonló hangzás miatt, de az is lehet, hogy a népnévhez kötötték Ungvárt, s ezért helyezték oda a honfoglalás első lépcsőjét.⁸

Mindezek alapján a honfoglalás irányáról – és ehhez szorosan kapcsolódva – a Kárpát-medencében való első megtelepedés helyszínéről többféle verziót vázoltak fel a kutatók, s ezek közül pusztán a különféle történeti szövegek állításai alapján nem sikerült választani. A bizonytalanság pedig szabad utat nyitott az útvonalról, útvonalakról való elképzelések előtt, amelyek megtámogatására különböző szempontokat szokás figyelembe venni. Ilyen például a morvák szerepe a honfoglalásban; a morvák elleni harc helye azonban szintén nagyon bizonytalan terepre vezet. Hasonlóképpen bizonytalan a régészeti anyag tanúságtétele is: ahogy az erdélyi korai leletek hiánya nem kizáró ok egy átvonulás feltételezéséhez, úgy a felső-tisza-vidéki gazdag temetők sem egyértelmű bizonyítékok a vereckei út mellett.

Nem csekély problémát okoz, és egyúttal a válaszra is kihathat azonban, hogy mekkora tömegű bevándorlóval számolunk. E kérdésben rendkívül szélsőséges elméletek láttak napvilágot, közvetlen adataink azonban nincsenek, a különféle megfontolások pedig gyenge lábakon állnak: nem tudjuk, hogy Árpád honfoglalói hányan lehettek.⁹ Azt sem tudjuk, hogy hogyan vándoroltak: valóban hatalmas állatállományt hoztak magukkal, vagy csak a legszükségesebbeket? A kérdés abból a szempontból persze közömbös, hogy már egy viszonylag kis létszámú, néhány tízezer fős lovas társaság is hatalmas mennyiségű állatot mozgathatott, még pesszimista számítás szerint is: az embereket az

⁶ Nem is biztos, hogy alaptalanul: létezik olyan levezetés, amely a Siebenbürgen nevet a Szeben helynévre vezeti vissza.

⁷ A Siebenbürgen/Septemcastris elnevezés viszonylag kései, előbbinek az etimológiája ráadásul vitatott is.

⁸ A kérdés áttekintése: Veszprémy 1984–1985.

⁹ A kérdés áttekintése: Takács 2006.

igavonó és hátasállatok sokasága kísérte. (S hogy tényleg így volt, azt egy közelmúltban elvégzett genetikai vizsgálat példázhatja: a honfoglalók lovai markánsan elkülönülnek az avarokétól.)¹⁰ Ez pedig olyan tömeget jelentett, amelyet nagyon kevés útvonal bírt el egyszerre, s még ott is felmerül a kérdés: milyen hosszúra nyúlt el a „menetoszlop”, vagy hány szakaszra is tagolódott a nép. Az íróasztal mellett könnyedén rajzolt nyilak helyett a földrajzi realitásokkal kellene számolnunk, olyan tényezőkkel, amelyek a környék ismerőinek persze magától értetődőek. Amikor egy székelyföldi író próbálta elképzelni, hogy miként is érkeztek szülőföldjére a honfoglalók, azonnal érezte a hatalmas logisztikai kihívást, és családonként, nemzetségenként külön vonuló, itt-ott találkozó csoportokról írt.¹¹ Más kérdés, hogy így történt, történhetett-e, mindenesetre a helyismeret magától értetődővé tette a problémát.

Távolabbról érinti a kérdést, hogy vajon egyetlen dátumhoz köthető-e a honfoglalás? A válasz egyértelműen befolyásolja a bevonulásról kialakítható képet: egy többszakaszos átkelés nyilvánvalóan kisebb tömegeket mozgat egy időpontban. Az utóbbi időszakban elsősorban a régészek körében merült fel az az elképzelés, hogy egy hosszan elnyúló folyamatról lenne inkább szó: magyarok esetleg már 862-ben is élhettek a Kárpát-medencében, azaz a beköltözés már e dátum előtt elkezdődhetett.¹² Nem tisztem e nézetek mellett vagy ellen érvelni, az viszont aligha vonható kétségbe – a magyar és a bizánci hagyomány egymástól függetlenül tud róla –, hogy a beköltözésnek volt egy markáns, döntő pillanata, a többség talán ekkor lépett a Kárpátok koszorúján belülré: ezt kötjük a 895-ös dátumhoz.¹³ Amennyiben viszont volt ilyen döntő, jól érzékelhető mozzanat, akkor érdemes azon eltöprengeni, hogy az ehhez kapcsolható átkelés hol is zajlott le.

Némiképp talán meglepő módon a Kárpátokon való átkelés kérdése kevésbé keltette fel a kutatók érdeklődését. Míg a 19. századi szerzők vagy Anonymus vereckei,¹⁴ vagy a krónikák erdélyi útiránya mellett törtek lándzsát,¹⁵ addig a 20. század első felében elsősorban Hóman Bálint munkássága nyomán kialakult a sokirányú– lényegében az összes átjárót, még a Cserna völgyét is felhasználó¹⁶ – bevonulás képze.¹⁷ Ennek elterjesztésében valószínűleg nem is annyira Hóman írása, mint inkább az ahhoz csatolt, nagy hatású térkép játszott fő szerepet. (Érdekes módon korábban a honfoglalás-történetekhez nemigen csatoltak térképeket, amennyiben igen, akkor azok Anonymus leírásának grafikus megjelenítői voltak.)¹⁸ E térkép nagy karriert futott be: ez szerepel

¹⁰ Priskin 2010.

¹¹ Szabó 2000.

¹² Szőke 2014, 108–110.

¹³ A dátum meghatározásához: Tóth 2015, 389–394.

¹⁴ Szalay 1852, I/1, 12.; Kerékgyártó, 1867. I/14–18.; Horváth 1871, I/39–59.; Pauler 1900, 34–46.

¹⁵ Szilágyi 1895, I, 104–108.

¹⁶ Az irányt korábban Karácsonyi János vetette fel. Karácsonyi, 1921.

¹⁷ Hóman 1923, 34–38. Hóman 1935, 116–117. (Hóman elképzelése szerint Árpád a fősereggel Vereckénél kelt át, a bolgár hadjárat eredményeképpen nyugatra szorult Levente a Cserna völgyét használta, az Al-Duna tájékán élő törzsek pedig a tölgyesi, a gyimesi, az ojtói hágókat és a Bodzát vették igénybe.)

¹⁸ Tomka Szászky János: A nyolc kapitányságra osztott Magyarország, azaz Turcia. Pozsony, 1750.; Hell Miksa: Magyarország térképe a honfoglalás idején Anonymus leírása alapján. 1772.; Pauler Gyula: A magyar honfoglalás útjának térképe a névtelen jegyző szerint, a honfoglaláskorabeli és Árpád-kori régészeti leletek feltüntetésével. Budapest, 1896.

Györffy forrásgyűjteményében (1958, 1982), a tízkötetes Magyarország története vonatkozó fejezetében (1987), és az iskolai tankönyvekig is eljutott (pl. 2007). Másoknál a kérdés jóval kisebb figyelmet kapott, így a bevonulás és annak ábrázolása is némiképpen esetlegesen alakult. Mégis megfigyelhető egy mérsékeltbb álláspont: eszerint a honfoglalók Vereckénél és a Barcaságon keresztül vonultak volna be az új hazába (lásd a Kristó Gyula, László Gyula, Székely György, Fodor István, Róna-Tas András munkáiban szereplő térképeket). Megjegyzendő, hogy ezen szerzők többsége valójában nem elemezte a kérdést, s a megoldás egyszerűen a két magyar hagyomány egymás mellé rendezéséből fakadt.¹⁹A honfoglalók Kárpát-medencébe való beköltözéséről kialakított kép tehát meglehetősen szeszélyes utat járt be, és az eredeti forrásoktól elszakadva „önálló életet él”, elsősorban a térképeken.

A kérdésről való gondolkodásban újabb, eddig ki nem használt lehetőséget jelenthet – s ez lesz írásunk tárgya –, ha áttekintjük, hogy a történetileg jobban ismert időszakokban nagyobb tömegek hol hatoltak át a Kárpátok láncolatán akár kelet felé tartva, akár onnan érkezve. A honfoglalókhöz fogható tömeg persze valószínűlegnem érkezett még egyszer kelet felől, talán csak a kunok betelepülése mérhető hozzájuk (de hogy ők merre jöttek, azt nem tudjuk). Felhasználhatjuk azonban a nagyobb hadjáratokra vonatkozó ismereteinket: azokét, amelyek komoly emberi és állati tömeget mozgattak, és a vezéreket hasonló logisztikai problémák elé állították, mint a honfoglalókat. A középkori hadjáratok többsége persze csak néhány ezer katona hadbaszállását jelentette, jobb híján mégis ezen tapasztalatokra kell hagyatkoznunk. Sajnos az Árpád-kori hadműveletek útvonalai többnyire ismeretlenek: hiába hadakoztak az Árpád-házi uralkodók sokat Halicsért, azt sajnos nem tudjuk pontosan, hogy seregeik mely útvonalakat használták. Viszonylagosan jobb ismeretekkel majd csak a 14. századtól rendelkezünk, azonban a részletek még ekkor is gyakran homályosak, a csapatmozgások sokszor nem ismertek. Mindezen bizonytalanságok ellenére készítettem egy gyűjtést a Kárpátokon való ismert átkelésekről. A felső korszakhatárt a 17. század végénél vontam meg, a későbbiekben ugyanis a hadak mozgása jelentősen lecsökkent a térségben, a 20. századi események – a hadászat és az infrastruktúra fejlődése miatt – pedig már jóval kevésbé vonhatók be a vizsgálatokba.

A továbbiakban a főbb útvonalakat, hágókat és szorosokat tekintjük át. Ezeken kívül persze a helyiek számtalan kisebb nagyobb ösvényt, átjárót ismertek és használtak, ezek azonban nagyobb tömegek számára járhatatlanok voltak, legfeljebb néhány száz fős, komolyabb máhla nélküli portyázó csapatok átkelésére lehettek alkalmasak – ezekről most nem ejtünk szót.²⁰Az átjárókat DNy-ről kezdve, csoportonként vesszük sorra.²¹

¹⁹ Érdekes, hogy Kristó Gyula a krónikáknak elsődleges jelentőséget tulajdonítva vetette el az anonymusi honfoglalástörténetet, bár térképén szerepel a vereckei irány. Kristó 1996, 127–130.

²⁰ Az erdélyi hágók katonapolitikai jellemzése: Cholnoky–Szádeczky 1915.

²¹ A történeti példákat Bánlaky József munkájára támaszkodva sorolom fel, figyelembe véve, hogy a mű éppen az útirányok tekintetében sokszor nem teljesen megbízható. (Bánlaky, 1928–1942.) Felhasználtam Kristó Gyula munkáit, amelyek azonban éppen topográfiai kérdésekben kevésbé érzékenyek. Amennyiben egyes hadjáratokról külön tanulmányok születtek, akkor elsősorban azokra támaszkodtam.

A Déli-Kárpátok átjárói (Cserna völgy: Porta Orientalis, Zsil-völgy: Vulkán-hágó, Olt-völgy: Vöröstorony-szoros)

A Kárpát-medencébe való behatolás egyik klasszikus útja délen vezetett, a Duna déli partján. Ezzel szemben az északi parti utat általában nem használták ilyen céllal, egyszerűen a terület zártsága miatt: Havasalföldet északról a Kárpátok vonulata, délről és nyugatról a Duna határolja, így tulajdonképpen egy keletre nyíló zsákot képez, amelyből a Duna néhány átjáróján (Vidin, Giurgiu, Orsova) vagy a Kárpátok szorosain (Cserna-, Zsil-, Olt-völgy) lehet kijutni, a mozgási lehetőségek tehát viszonylag korlátozottak. A hágókat elsősorban a Magyarország (Erdély)–Havasalföld kapcsolatrendszerben használták: az orsovai út az Alföldre vezet, míg a Zsil és az Olt völgye Erdélyt és Havasalföldet köti össze. Ezen útvonalak egyébként régóta ismertek, már a római korban kiépítették őket.²²

Az ide kapcsolható történelmi események vagy regionálisak és a magyar–havasalföldi viszonyrendszerbe kapcsolódnak, vagy esetlegesen: a Nikápolyi hadjárat során Zsigmond seregei Orsova felé vonulnak, de onnan nem a Havasalföld felé fordultak tovább, hanem átkeltek a Dunán, és annak a déli partján haladtak keletre. A Havasalföld–Orsova–Karánsebes útvonal rendszeres használata az oszmán korhoz és a krími tatárokhoz köthető, akik elsősorban a megfelelő természeti és politikai környezet miatt választották ezt, dacára a jóval nagyobb távolságnak. (Érdekes módon a magyar hadszíntérre kirendelt havasalföldi román hadak nem vették igénybe ezt a lehetőséget.)

Példák:

1241. Szübötejbatur mongol seregei dél felé távoznak Erdélyből, a Vöröstorony vagy a Törösvári-szoroson át.

1330. Laczkfi István főlovászmester Temesvárról indult Szörény vár bevételeére.

1330. Az Argyas tájékról visszatérő magyar sereg kelepcébe kerül, talán a Tömösi hágóban.²³

1375. Zsigmond hadjárata Temesvárról Szörényen át Havasalföldre, majd Szebenbe. (Vöröstorony-szoroson keresztül?)²⁴

1395. Zsigmond támadása Havasalföld ellen, visszatéréskor az Orsova–Temesvár útvonalat használja.²⁵

1396. Zsigmond – talán a magyar sereggel – Nagyvárad, Temesvár és Karánsebes érintésével vonult Orsovára. Feltehetőleg erre vonult a nemzetközi sereg is. Orsovánál átkeltek a Duna jobb partjára.²⁶ Mellékhadműveletként Stibor vajda Erdélyből bevonult Havasalföldre, útiránya ismeretlen, vagy az Olt völgyén, vagy a Törösvári szoroson mehetett Nikápolyig.²⁷

²² Dacia római úthálózatára: Erdély története. I. 1987, 57–60.

²³ Veszprémy 2014.

²⁴ Kristó 168.

²⁵ Kranzieritz 2016, 10–11.

²⁶ Kranzieritz 2015.

²⁷ Kranzieritz 2015.

1420. Támadás a Vulkán szoroson át Erdély ellen, Csáki Miklós vajda veresége Hátszegnél.
1425. Csáki Miklóserdélyi vajda benyomulása a Havasalföldre. Egy másik seregrész Orsovánál szállt táborba.
1438. A török–román seregek Szörénynél átkeltek a Dunán, majd Orsován és Karánsebesen áthaladva az erdélyi Vaskapun keresztül törtek be Erdélybe.
1442. március. Török támadás a Vöröstorony szoroson keresztül.²⁸
1442. május. Hunyadi János havasalföldi hadjárata, visszatérés a töröcsvári szoroson keresztül.²⁹
1479. Török támadás a Vöröstorony-szoroson keresztül.³⁰
1493. Török támadás a Vöröstorony-szoroson keresztül.³¹
1599. Mihály vajda második hadoszlopa Baba Novák vezetésével a Vöröstorony-szoroson tört be Erdélybe.
1658. A tatárok a Lugos– Karánsebes–Havasalföld útvonalon keresztül térnek haza az Alföldről.³²
1664. A tatár kontingens Temesváron és a Havasalföldön, valószínűleg a Karánsebes–Orsova útvonalon keresztül tér haza.

A délkeleti hágók (Töröcsvári szoros, Tömösi hágó, Bodzai szoros, Ojtoziszoros: Berecki hágó)

A Kárpátokon keresztül való közlekedés egyik legfontosabb területe a hegység DK-i, nagy kanyarulata. Kívülről több irányból (EK-től DNY-ig) érkeztek ide utak, amelyek belül viszont lényegében egyetlen területre, a Barcaságba, illetve az azzal szorosan összefüggő Háromszékre vezettek. Ráadásul az itteni szorosok és hágók viszonylag könnyen átjárhatóak, s mindkét oldalról megközelíthetőek. A terület közlekedési csomópont voltát a bejárható irányok is mutatják: az Ojtozi-szoros Moldova felé kínált kényelmes átjárást, a Bodza az Al-Duna, Szilisztra és azon keresztül Konstantinápoly felé nyitott utat, a Tömösi-szoros egy másik fontos dunai átkelőhöz, Gyurgyevóhoz vezető úton volt, a töröcsvári pedig Havasalföld hagyományos központjai, Argyas, Hosszúmező és Tírgovistye, távolabbra tekintve pedig Vidin felé vezetett. Nem véletlen, hogy a Magyar Királyság balkáni akcióinak, továbbá a balkáni kereskedelemnek a kiindulópontja többnyire Brassó volt, és a DK felől érkező támadások elleni védekezés központját is jobbra itt rendezték be. Másfelől az Erdély elleni támadások is többnyire itt lépték át a Kárpátok koszorúját, nem véletlen, hogy a német lovagrend éppen itt kapott területeket. Hogy mennyi kockázatot jelentett a védelme – éppen a sok átjáró miatt –, azt Thököly Imre 1690. évi akciói és a zernyesti csata mutatja: hiába rendelkezett a védelmet irányító Heister generális viszonylag sok katonával, ha azokat el kellett osztania a számos potenciális átkelési pont között, s a tényleges támadás idején

²⁸ Pálosfalvy2001; Székely 1919–1921.

²⁹ Pálosfalvy 2001, 52.

³⁰ Szakály–Fodor 1998.

³¹ Sófalvi 2016.

³² B. Szabó 2001, 264.; Bethlen 1993, 37.; Szalárdi 1980, 455–456.

viszonylag csekély erővel tudott csak szembenézni a támadókkal, és vereséget szenvedett.³³

Példák:

1241. Egy mongol seregrész az Ojtozi-szoroson keresztül tör be Erdélybe, Brassóra.

1369. Lackfi János erdélyi vajda a Tömösi-hágón (?) keresztül támadja Havasalföldet.

1376–1377. Lajk vajda lázadásai miatt építteti fel Töröcsvárat Nagy Lajos király.

1395. eleje. A moldvai hadjáratról visszatérő Zsigmond király Brassóban van, ami az Ojtozi-szoros használatát sejteti.

1395. Zsigmondserege brassói gyülekezőhelyéről támadja Havasalföldet, visszafelé a Töröcsvári-szoroson át vonulnak.

1421. II. Murádszultán sereget küld Dán havasalföldi vajda megfenyítésére, amely azután a Tömösi-szoroson át Erdélybe tör és elpusztítja a Barcaságot.

1427. Március közepe táján Zsigmondkirály seregeivel átkelt a Töröcsvári-szoroson és Hosszúmező mellett táborozott le, majd néhány hét múlva visszatért a Barcaságba.

1432. Egy török támadó sereg – Evrenoszoglu Ali bég vezetésével, havasalföldi támogatással – Nikápoly felől tör be Erdélybe, a Barcaságra.

1438. A Vaskapu felől érkező török támadó sereg a Töröcsvári-szoroson vonul vissza Havasalföldre.

1467. Mátyás király az Ojtozi-szoroson át vezetett hadjáratot István moldvai vajda ellen.

1522. Szapolyai János erdélyi vajda a Tömösi-hágón keresztül ütött ki Havasalföldre, s ugyanott tér vissza, 6-8000 fős haddal.³⁴

1550-ben Ştefan Rareş vezetésével a moldvai sereg az Ojtozi-szoroson át nyomul Erdélybe.

1576-ban az Ojtozi-szoroson át vonult ki a lengyel trón elfoglalására Báthory István.

1595. A Brassónál gyülekező tekintélyes, több tízezer fős keresztény had Tirgovistyre vonul, a Tömösi- vagy a Töröcsvári hágón keresztül.³⁵

1599. Mihály vajda a Bodzánál kel át seregeivel „roppant szélben viharban”.³⁶

1600. Mihály vajda támadása Moldva ellen a Barcaságból, Kézdivásárhelyen keresztül az Ojtozi-szoroson át.

1612 nyara. Madzsaroglu Ali szilisztrai pasa Tirgovistyről vonul a Barcaság ellen.

1613. ősz Madzsaroglu Ali szilisztrai pasa bevonul Erdélybe Bethlen Gábor támogatása végett, a Havasalföldről a Barcaságon át.

---

³³ B. Szabó 2018, 138–140.

³⁴ C. Tóth Norbert.

³⁵ Demény 52–53.

³⁶ Demény 92.

1621. A Bethlen támogatására küldött Kantemirmirza vezette 10.000 fős tatár sereg Bodzavásárához érkezik, ahonnan Háromszékre kíván továbbmenni. Mivel elkésett a hadjárat idejéből, visszafordítják.

1623. 6000 fős tatár segélyhad érkezik Bethlen támogatására a Bodzai hágón keresztül.³⁷

1658. A havasalföldi vajda és a tatár kána Bodza felől érkezik Erdélybe a II. Rákóczi György elleni büntetőhadjárat keretében.³⁸

1663. A tatár kán fia és a moldvai vajda a Bodzán és a Barcaságon vonul Újvár ostromához.³⁹

1690. Thököly Imre és több 10.000 fős serege a Töröcsvári-szoroson törnek át Erdély felé.

1707-ben az Ojtozi-szoroson vonult vissza a székely sereg Moldvába Rabutin császári serege elől.

A keleti Kárpátok átjárói (kászoni átjáró, Úz völgye, Gyimesi szoros, Békás szoros=gyergyói út, Borgói-hágó, Radnai hágó)⁴⁰

Ezen átjárók a kelet-erdélyi medencékbe – Kászonba, Csíkba, Gyergyóba – vagy Beszterce-Naszód felé vezettek. Míg az átjárók Erdély felől nézve nem tűnnek túlságosan magasnak, kívülről, Moldva felől a Kárpátok már-már áthatolhatatlan falként emelkedik az utazó előtt. Az átjutás ezen túlmenően is bonyolult: a hegység nagyon szélesen terpeszkedik, a hágókra való fel és lejutás hosszadalmas, gyakran nem is egyetlen átkelési pontról, hanem több egymás utáni hágóról beszélhetünk. Ráadásul kelet felől érkező a kis erdélyi medencék csupán pihenőhelyül szolgálhatnak, nagyobb tömeg befogadására alkalmatlanok.

A történeti forrásokból nem sok olyan eseményt ismerünk, amely során nagyobb sereg éppen itt kelne át. A térség határvédelméről nem véletlenül írja Botár István: „Nincs arra vonatkozó adatunk, hogy bármikor a jelzett századokban, jelentősebb hadtest keletről felvonult volna a térségben és megkísérelt volna betörni, áthaladni a Csíkmedencén.”⁴¹ Az itteni átjárók inkább kisebb utaknak „ösvényeknek” számítottak, amin ugyan néhány száz fős portyázó seregek át tudtak járni, de komolyabb hadjárásra nem voltak alkalmasak.

Nagyobb tömegek – ritkán – csak a radnai–borgói hágókon keltek át. A szinte teljesen járhatatlannak tűnő, nagyon hosszú fel és levezető szakasszal bíró hágórendszert használták például Kadan mongoljai 1241 márciusában, 1849. elején pedig itt szorították a Habsburg erőket Bem tábornok csapatai a Kárpátokon kívülre, s ugyanezek – jelentős orosz támogatással – ugyanitt tértek vissza.

³⁷Bethlen Gábor krónikásai, 1980, 186–187.

³⁸B. Szabó 2001, 250–251.

³⁹Bethlen 1993, 156., 163.

⁴⁰Általános jellemzésük: Vofkori 2009.

⁴¹Botár 2018, 76.

Példák

1230. Béla herceg hadjárata Halics ellen Erdélyből.
 1231. Béla herceg hadjárata Halics ellen Erdélyből.
 1233. II. András hadjárata Halics ellen Erdélyből.
 1241. Az egyik mongol sereg Kadan vezetésével valószínűleg a radnai hágón keresztül tört rá Radnára majd Besztercére.
 1658. Moldvaiak és Kozákok betörnek Gyergyóba, de vereséget szenvednek.⁴²
 1849. január. A Grotenhjeml vezette orosz–osztrák csapatok (kb. 12.000 fő) a radnai és a borgói hágón keresztül törnek át Beszterce felé.

Az északkeleti átjárók (Vereckei-hágó, Uzsoki-hágó, Tatár-hágó)

A minket érdeklő irányok közül a Kárpátok legalacsonyabb, legkevésbé meredek, ugyanakkor viszonylag keskeny szakasza éppen az ÉK-i részen van. Halics – a 12. századtól uralkodói és püspöki központ, amely mellett ugyanakkor honfoglaló magyar leletek is előkerültek – felé a Vereckei-hágón lehetett a legkönnyebben kijutni, míg az Uzsoki hágó inkább Peremysl és Jaroszláv felé vezetett. (E két városba viszont a még könnyebben átjárható, és a Magyar Királyság centrumából rövidebb utat kínáló Duklai-hágón keresztül is el lehetett jutni.) A felvonulást ráadásul mindkét oldalon jelentős vízfolyások támogatják: belül a Tisza, kívül pedig a Dnyeszter és mellékvizei vezetnek az átjárókhoz. (Az uszoki-hágóhoz belülről az Ung, kívülről a Szan illetve a Dnyeszter, a Vereckei-hágóhoz belülről a Latorca, kívülről a Sztrij, a Tatár-hágóhoz belülről a Tisza, kívülről a Prut vezet.) Mindez persze nem azt jelenti, hogy könnyű lenne az átkelés. Mégis számos esetben éppen erre vezettek a hadjáratok. Árpád-házi uralkodóink erre vonultak, amikor Halics trónjért harcoltak – jóllehet a pontos útvonalakról gyakorlatilag nem rendelkezünk információkkal –,⁴³ és itt tört be Batu kán főserege is. Talán meglepő, de a Kárpát-medence középső részei felé tartó krími tatárok nem használták ezen átkelőket, jóllehet erre vezetett volna a legrövidebb út: a hágók előtt és mögött ellenséges terület feküdt, ami erősen kétségessé tette volna vállalkozásuk sikerét. (Az egyetlen kivételt II. Gázi Giráj kán 1596. évi felvonulása jelentette, speciális politikai körülmények között.) A hágók – köztük az Orosz kapu névvel említett vereckei – használatának intenzitását a 12–13. századi gyakori hadakozások mutatják.

Példák:

1099. Kálmán veresége Peremyslnél.
 1123. II. István hadai Jaroszláv mellett.
 1138. II. Béla serege Jaroszláv mellett.
 1150. II. Géza hadjárata.
 1152. II. Géza hadjárata.
 1188–1189. expedíció??

---

⁴² Veszely1860, 147.

⁴³ A hadjáratokra: Font 2005., Font–Barabás 2018.

1205. II. András hadjárata Peremyzl ellen.
 1207. II. András hadjárata Halics ellen.
 1208. II. András hadjárata Halics ellen.
 1210/11. II. András hadjárata Halics ellen.
 1211. II. András hadjárata Halics ellen.
 1211/12. II. András hadjárata Halics ellen.
 1214. II. András hadjárata Halics ellen.
 1215. II. András hadjárata Halics ellen.
 1219. II. András hadjárata Halics ellen.
 1224/25. II. András hadjárata Halics ellen.
 1227. II. András hadjárata Halics ellen.
 1241. Batu kán az orosz kapun tör be Magyarországra, és Munkácshoz megy. Spalatói Tamásszerint 40.000 fejszés vonul csapatai előtt.
 1245. Jaroszláv ostroma. Font, 2018, 104.
 1285 eleje. Tatár betörés a Vereckei hágón át Magyarországra.
 1596-ban Gázi Giráj krími tatár kán jelentős – talán 30.000 fős – hadserege a Dnyeszter jobb partján vonul fel, majd a Nagy-Ág mellett ereszkednek le Huszthoz. Egy másik csapattest Vereckénél kel át a Kárpátokon.⁴⁴
 1623. A Bethlen Gábor mellé érkező tatár segélyhadat Szilágysomlyótól Máramaroson keresztül küldik haza.⁴⁵
 1657. II. Rákóczi György hadserege Visk felől kel át a hegységen Sztrij felé, vagy a vereckei, vagy a toronyai hágót használva.

A fenti történeti példák néhány ezres, legfeljebb néhány tízezres seregek mozgásáról számolnak be, amelyek a magyar honfoglalók létszámának a minimumaival érhetnek fel. Mégis, számos tanulsággal járnak, a továbbiakban ezeket tekintjük át.

A fenti gyűjtésből jól látszik, hogy a hágók/hágócsoportok terheltsége nem azonos. Ezt egyfelől a tényleges használhatóság, másfelől a forrásadottságok, harmadrészt pedig a politikai közeg változásai okozzák: nagyobb seregek csak arrafelé vonulnak, amerre háborús feszültségek adódnak. Az ÉK-i átjárókat elsősorban az Árpád-korban, főképp a 12–13. században használták, a halicsi érdekeltségek miatt. A D-i és DK-i hágók és szorosok a Magyar Királyság balkáni politikájának erősödésével párhuzamosan váltak jelentősebbekké. Az Oszmán Birodalom a hozzá vazallusként kötődő két román vajdaság és Erdély között sajátos geopolitikai helyzetet teremtett, ami megint csak a D-i hágók szerepét növelte. Azonban ezen adottságok figyelembe vételével is szembevetendő különbségek mutatkoznak az egyes hágók, hágócsoportok használatában.

Szemléletes példát kínálnak erre azok az akciók, amikor az oszmánok harapófogóba kívánták szorítani Erdélyt (1658, 1661). Az Isztambulból érkező főseregek mindig hatalmas kerülővel, az Alföld felől indultak támadásra: Belgrádnál vagy Szendrőnél keltek át a Dunán, majd Temesvár és Karánsebes érintésével az erdélyi Vaskapun keresztül érték el a célterületet. Ezzel párhuzamosan egy kisebb sereget, amely főleg tatárokból, románokból és esetleg a szilisztrai pasa katonaságából állt, a Barcaság felől

⁴⁴ Ivanics1994, 62., 65–70.

⁴⁵ Bethlen Gábor Krónikásai 186–187.

indult támadásra. A Déli Kárpátok átjáróit viszont rendre elkerülték. Hasonló a helyzet keleten is: a hosszú közös határ ellenére az erdélyi–moldvai konfliktusok idején az Ojtozi-szorost használta mindkét fél, a többi keleti hágón nagyobb seregek nem keltek át. Összességében a Keleti Kárpátok átjárói kifejezetten szegényes adatsorokkal tűnnek ki, míg az átjárhatóság és az áteresztőképesség szempontjából legfontosabbnak az ÉK-i és a DK-i hágóbokrok látszanak.

Lényeges – bár cseppet sem meglepő – tanulság, hogy az átkelő kiválasztásában a földrajzi szempontok mellett a politikai megfontolások legalább ugyanolyan súllyal esnek latba. A krími tatárok számára a legrövidebb felvonulási út a hódoltságba az ÉK-i hágókon vagy Erdélyen keresztül vezetett volna. Csakhogy a lengyel végvidék közelsége, valamint Felső-Magyarország ingatag helyzete, az ott jelen lévő királyi – Habsburg – helyőrségek cseppet sem tették kívánatosá ezt az útvonalat. Erdély ugyan szövetséges volt, de sikeresen lobbizott a tatár hadak „elterelésének” ügyében, s úgy tűnik az erdélyiek ellenében szintén nem volt célszerű az áthatolást megkísérelni. Maradt a sokkal hosszabb, de biztonságos havasalföldi útvonal. Az elv egyszerű: a természeti környezet támasztotta nehézségeket lehetőleg a legbékésebb politikai környezetben célszerű legyőzni.

Fontos, hogy az átjárók esetleges védelme még viszonylag gyenge védekező fél esetében is sikeres lehet, másfelől az átkelés viszonylagosan erős áthaladó sereg esetén is óriási veszteségekkel járhat. Előbbire jó példa az Árpád-vonal – egészen más technika körülmények között zajló, de mégiscsak a természeti környezetre támaszkodó – védelme a II. Világháború idején. A vizsgált időszakban pedig Nagy Lajos vagy Zsigmond seregei szenvedtek komoly veszteségeket a Kárpátokon való átkelés során. Az átkelés tehát nagyon is kockázatos, amit egy vezérnek alaposan meg kellett gondolnia. A nehezebben járható hágók egyértelműen jóval nagyobb kockázatot jelentettek, ezért kevesebbet is használták őket. E tekintetben meglehetősen egyértelmű, hogy a DK-i (barcasági) és az ÉK-i (kárpátaljai) hágók kínálták a legbiztosabb átjutási lehetőséget, míg a K-i Kárpátok hágóit lényegében nem használták, s a D-i szorosokat is csak viszonylag ritkán.

További tanulság, hogy viszonylag nagyobb, együtt mozgó tömeg nem tud egyetlen hágón átjutni. A tatárjárás során három támadási pontról volt szó: a vereckeiről, az ojtoziról és egészen kivételesen a borgói/radnai hágóról. Ezt persze írhatjuk a stratégia számlájára – de akár az átkelés nehézségeinek a rovására is. Gázi Girej krími tatár kán 1594-ben seregét két részre osztotta, az egyik a Vereckei-, a másik pedig a Tatár-hágón jött keresztül tört át, és a Tisza partján találkoztak. Nagyobb tömeg esetén tehát nem egy-egy hágóval, hanem átjáró-csoporttal érdemes számolnunk. Stratégiai szempontból persze az a szerencsés, ha ezek egy régióba esnek. Esetünkben megint csak két ilyen létezik: a DK-i és az ÉK-i csoport.

Kamatoztatható-e mindez a honfoglalásra vonatkozóan? A földrajzi környezet alapvetően nem változott meg, az emberi művelés által érintett területek nagysága viszont bizonyosan nőtt a középkor folyamán. A hágókon éppoly nehéz lehetett átkelni, a lakott/művelt területek közötti távolság azonban némiképp csökkent. A honfoglalók tehát nehezebb helyzetben lehettek, mint a néhány száz évvel későbbi hadvezérek, ezért még inkább rászorulhattak a könnyebb átjárók használatára.

Mint említettük, az átjárók kiválasztásában a geopolitikai helyzet is komoly szerepet játszott. Hogy a honfoglalás idején ez milyen is lehetett, arról nagyon szerény elképzelésekkel rendelkezünk. Annak nem sok nyoma van, hogy belső ellenállással, hágóvédelemmel kellene számolnunk. Az egyetlen kivételt a Krónikakompozícióban olvasható történet képezi, ami a hegyek közt a besék támadásáról emlékezik meg. Amennyiben azonban a vadászmadarak itt a besenyőket jelképezik, akkor a támadás nem az átvonuláshoz, hanem annak előtörténetéhez sorolandó. A Kárpátok előterében egyetlen komoly államalakulatról tudunk, a dunai bolgárokéról, akikkel ráadásul a magyarok komoly konfliktusokba keveredtek, s voltaképpen a velük való összecsapás indította meg a szállásváltáshoz vezető folyamatot is. A küzdelem valós volumene nem világos, a hatalmas pusztításokról szóló beszámolókat óvatosan kell kezelnünk. Ha azonban komolyan számolunk azzal, hogy a bolgárok a Dunától északra is erős pozíciókkal bírtak, netán Dél-Erdélyt is megszállva tartották, akkor a honfoglalás déli útvonalait kevésbé tekinthetjük valószínűnek. És ehhez még csak komoly bolgár fegyveres erővel vagy határvédelemmel sem kell számolnunk: a jelenlét pusztán ténye, a támadás lehetősége elegendő lehet más útvonalak preferálásához (ahogyan ezt a krími tatárok esetében láttuk).

Északi irányban viszont nem tudunk semmiféle magasabb szinten szervezett közösségről, ráadásul jó eséllyel éppen erre éltek azok a szlávok, akiket a magyarok előszeretettel fosztogattak és adóztattak. A terep és a közeg nyilván jól ismert és bejárt volt. (A térség ezirányú kapcsolatrendszerét remekül mutatják a Lengyelországba vezető krími tatár portyautak, hiszen a tatárok „Etelközből” indultak el.)⁴⁶ Nem lehetetlen, hogy a frank beháborúban szerepet vállaló magyar portyázók is ezeken a hágókon haladtak át: érdemes szem előtt tartani, hogy Batu portyázói milyen sebességgel értek Pest alá.⁴⁷ Harmadrészt figyelemre méltó tényező, hogy a déli utaknál jónéhány komolyabb folyón – a Duna bal parti mellékvizein – kell átkelni, míg észak felé a Dnyeszter mellett felfelé haladva viszonylag könnyen el lehet jutni az ÉK-i hágócsoporthoz.

Összefoglalva a fentieket: a Kárpátok keleti átjárói közül a legkönnyebb és legrövidebb átvonulást az ÉK-i hágócsoporthoz biztosítja, s ismereteink szerint geopolitikai tekintetben is ezek voltak előnyösebbek a honfoglalás idején. Ráadásul egyértelmű írásos adataink is csak erről a hágócsoporthoz vannak. A Krónikakompozícióban szereplő erdélyi útirány leginkább a barcasági hágókra érhető, a Keleti Kárpátok átjáróinak a használata a történeti példák fényében nagy valószínűséggel kizárható. A geopolitikai körülmények azonban a barcasági átkelés felvetését sem támogatják, ahogy a déli hegylánc szorosai és hágói esetében sem. Mindezek alapján úgy gondolom, cseppet sem zárható ki, hogy Anonymus valós hagyományokat közölt, s a millennium idején a politika jól szavazott, amikor a honfoglalás földrajzi szimbólumát Vereckénél jelölte ki.

---

⁴⁶ B. Szabó 2004.

⁴⁷ 862 ismeretlen helyen a morvák ellen, 881 Bécsi-medence, 892 a morvák ellen, 894 a frankok ellen, Pannóniában.

Felhasznált irodalom

- Anonymus 1999 = Anonymus: *A magyarok cselekedetei*. Ford. Veszprémy László. Budapest, 1999.
- B. Szabó 2018 = B. Szabó János: A székelyek katonai szerepe Erdélyben a mohácsi csatától a Habsburg uralom megszilárdulásáig (1526–1709). In: *A határvédelem évszázadai Székelyföldön*. Szerk. Nagy József. Csíkszépvíz, 2018, 100–153.
- B. Szabó 2004 = B. Szabó János: Gondolatok a 9–10. századi magyar hadviselésről: A Krími Kánság vizsgálatának bevonása a „kalandozó” hadjáratok kutatásába. In: Balogh László, Keller László (szerk.) *Fegyveres nomádok, nomád fegyverek*: III. Szegedi Steppetörténeti Konferencia. Budapest, 2004. 124–138.
- B. Szabó 2001 = B. Szabó, János: II. Rákóczi György 1658. évi török háborúja. *Hadtörténelmi Közlemények* 114, 2001/2–3, 231–275.
- Bánlaky 1928–1942 = Bánlaky József: *A magyar nemzet hadtörténelme. I–XXII*. Budapest, 1928–1942.
- Bethlen Gábor krónikásai = *Bethlen Gábor krónikásai: Krónikák, emlékiratok, naplók a nagyfejedelemtől*. Szerk.: Makkai László. Budapest, 1980.
- Bethlen 1993 = Bethlen János: *Erdély története (1629–1673)*. s. a. r. Jankovics József. Budapest, 1993.
- Botár 2018 = Botár István: Szépvíz a középkorban. Csíkszentmiklós megyéjének középkori történeti vázlata 1562-ig. In: *A határvédelem évszázadai Székelyföldön*. Szerk. Nagy József. Csíkszépvíz, 2018, 76.
- Cholnoky–Szádeczky 1915 = Cholnoky Jenő – Szádeczky K. Lajos: Az erdélyi szorosok földrajzi, történeti és hadászati jelentősége. *Erdély*, 1915/1-3. (I), 4-6. (II) számok
- Erdély története I. = *Erdély története. I. A kezdetektől 1606-ig*. Főszerk. Köpeczi Béla. Budapest, 1987, 57–60.
- Font 2005 = Font Márta: *Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek*. Szeged, 2005.
- Font 2018 = Font Márta – Barabás Gábor: *Kálmán (1208-1241). Halics királya-Szlavónia hercege*. Pécs, 2018. július 25.
- Hóman 1923 = Hóman Bálint: *A magyarok honfoglalása és elhelyezkedése*. Budapest, 1923.
- Hóman 1935 = Hóman Bálint: *Magyar történet. I*. Budapest, 1935.
- Horváth 1871 = Horváth Mihály 1871, I/39-59.
- Horváth 1860 = Horváth Mihály: *Magyarország történelme. I*. Pest, 1860.
- Ivanics 1994 = Ivanics Mária: *A Krími Kánság a tizenöt éves háborúban*. Budapest, 1994.
- Karácsonyi 1921 = Karácsonyi János: *Történelmi jogunk hazánk területi épségéhez*. Budapest, 1921.
- Képes krónika 1993 = *Képes krónika: a magyarok régi és legújabb tetteiről, eredetükről és növekedésükről, diadalairól és bátorságukról*. Ford. Geréb László. Budapest, 1993.
- Kerékgyártó 1867 = Kerékgyártó Árpád Alajos: *Magyarország történetének kézikönyve. I*. Pest, 1867.
- Kézai 1999 = Kézai Simon: *A magyarok cselekedetei*. Ford. Bollók János. Budapest, 1999.

- Kranzieritz 2015 = Kranzieritz Károly: A Nikápolyhoz vezető út. A kereszties hadak útvonalai a Magyar Királyság területén. In: *Micaemediaevales IV. Fialat történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Szerk. Gál Judit, Kádas István, Rózsa Márton, Tarján Eszter. ELTE, Budapest, 2015, 157–174.
- Kranzieritz 2016 = Kranzieritz Károly: Havasalföld szerepe az 1396-os kereszties hadjárat előkészítésében és végrehajtásában. *Hadtörténelmi Közlemények* 129, 2016, 3–26.
- Kristó 1988 = Kristó Gyula: *Az Anjou-kor háborúi*. Budapest, 1988.
- Kristó 1996 = Kristó Gyula: *Magyar honfoglalás, honfoglaló magyarok*. Budapest, 1996.
- Pálosfalvy 2001 = Pálosfalvy Tamás: Az 1442. márciusi török hadjárat. Adalékok Hunyadi János első törökellenes harcaihoz. *Történelmi Szemle* 43, 2001/1–2, 43–54.
- Pauler 1900 = Pauler Gyula: *A magyar nemzet története Szent Istvánig*. Budapest, 1900.
- Priskin 2010 = Priskin Katalin: *A Kárpát-medence avar és honfoglalás kori lóállományának archaeogenetikai elemzése*. Doktori értekezés. Szeged, 2010.
- Sófalvy 2016 = Sófalvi, András: Vöröstorony várai. *Várak, kastélyok, templomok Évkönyv* 2016. 22–26.
- Szabó 2000 = Szabó D. Zoltán: *Napnyugat felé*. Budapest, 2000.
- Szakály–Fodor 1998 = Szakály Ferenc – Fodor Pál: A kenyérmezei csata (1479. október 13.). *Hadtörténelmi Közlemények* 111, 1998/2, 309–349.
- Szalárdi 1980 = Szalárdi János: *Siralmas Magyar krónikája*. s. a. r. Szakály Ferenc. Budapest, 1980.
- Szalay 1852 = Szalay László: *Magyarország története*. Lipcse, 1852
- Szegfű 1983 = Szegfű László: Magyar honfoglalás a szegedi tájon. In: *Szeged története I*. Szerk. Kristó Gyula. Szeged, 1983. 226–228.
- Székely 1919–1921 = Székely Ottokár: Hunyadi János első török hadjáratai (1441–1444). *Hadtörténelmi Közlemények* 20–22, 1919–1921, 1–64.
- Szilágyi 1895 = Szilágyi Sándor: *A magyar nemzet története. I*. Budapest, 1895. 97–127.
- Szőke 2006 = Szőke Béla Miklós: *A Karoling-kor a Kárpát-medencében*. Budapest, 2014.
- Takács 2006 = Takács Miklós: Három nézőpont a honfoglaló magyarokról. *Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából*. Új sorozat 1 (11.) kötet. Kolozsvár 2006, 67–98.
- Thuróczy 2001 = Thuróczy János: *A magyarok krónikája*. Ford. és a jegyzeteket írta Bellus Ibolya, Kristó Gyula. Budapest, 2001.
- Tóth 2015 = Tóth Sándor László: *A magyar törzsszövetség politikai életrajza. A magyarság a 9–10. században*. Szeged, 2015.
- Veszprémy 1984–1985 = Veszprémy László A magyar honfoglalás útiránya és középkori elbeszélő forrásaink. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 1984–1985, 553–562.
- Veszprémy–Somogyi 2014 = Veszprémy László – Somogyi Gréta: Károly Róbert magyar király 1330. évi havasalföldi hadjárata és az ún. posadai csata historiográfiája. *Hadtörténelmi Közlemények* 127, 2014/1, 23–40.
- Vofkori 2009 = Vofkori László: Székelyföld keleti átjárói és szorosai. *A Csíki Székely Múzeum évkönyve* 2, 2009, 269–291.